

csabán százakat sírba döntő kolera dühöngött, mint az emberi kiszolgáltatottság és tehetetlenség megfellebbezhetetlen bizonysga. Az ellenpont közismert és nyilvánvaló. Úgy 120 éve a vándorszínészek „a föld gyomrában” nyertek ideiglenes otthont, ha Csabára vetődtek, mostanában az időközben felépült kőszínház kapott állandó és kiváló művészgardát. A múlt század derekán a fiatal Munkácsy — ez sem éppen szégyen — csupán asztalosmesterséget tanulhatott e városban. A ma induló fiatal tehetség már piktúrát is tanulhat itt.

Még kereshetnénk az egymásra utaló tényeket múltban és jelenben, de nem folytatjuk. Aki valamelyest ismeri a város történetét és jelenét, maga is talál ilyeneket.

*

Es a jövő? Békéscsaba sorsa éppen olyan elválaszthatatlanul összeforr országunk jövőjével, mint ahogyan lakossága a múltban is osztozott egész népünk jó- és balsorsában. Szocialista hazánk fejlődésének és felvirágzásának biztató távlatai szilárd alapot kínálnak a város további gyarapodásához, gazdagodásához. Ennek tervei pedig már készen állnak nemcsak az íróasztalok fiókjában, de a város vezetőinek és helyi patriótáinak alkotásra feszülő szándékaiban is.



SZABÓ FERENC

A BÉKÉSCSABAI 6. VÖRÖS HADOSZTÁLY SZÜLETÉSE 1919-BEN*

(A VÖRÖS HADSEREG TOBORZÁSA A VIHARSAROKBAN)

Békéscsabán és a Viharsarokban alig egy hónapig tartott a Tanácsköztársaság, 1919 április végén az imperialista nagyhatalmak irányítása alatt álló román királyi csapatok a Tisza vonaláig elfoglalták az Alföldet. Tájunk és Békéscsaba város dolgozó népe a proletárdiktatúra iránti hűségét, áldozatkészségét az idő rövidsége miatt nem elsősorban gazdasági vagy kulturális alkotásokkal tudta bebizonyítani, hanem azzal, hogy fegyvert fogva a születőben levő, majd pedig a proletárhadsereggé szervezett Vörös Hadsereg soraiba állt, s ott a legnehezebb feladatok megoldását is vállalta. Békéscsaba a Tanácsköztársaság idején kiemelkedő katonai és ezzel együtt politikai szerepet töltött be, a városból irányított s ezernyi szállal oda és a Viharsarokhoz kötődő 6. vörös hadosztály révén. A csabai hadosztály problémákban és eseményekben gazdag történetéből ezúttal egy alapvető fontosságú kérdést, a szervezés első időszakát, a viharsarki toborzás lefolyását és eredményeit ragadjuk ki. A toborzás sikere jól mutatja, hogy a Dél-Tiszántúl túlnyomórészt földmunkásokból álló proletariátusa magáénak érezte a Tanácsköztársaságot, még ha a földkérdés megoldatlansága ezt a magatartást észrevehetően gyengítette is.

KATONAI HELYZET A DÉL-TISZÁNTÚLON A PROLETÁRDIKTATÚRA KEZDETÉN

A polgári forradalom időszakában a háborúba belefáradt katonákat gyorsan le szerelték, mindössze néhány fiatal korosztály maradt fegyverben, az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti egyezményrel kijelölt demarkációs vonalak biztosítására. A viharsarkiak a békéscsabai 101. (arad—békési) és a szegedi 46. (csongrád—csanádi) gyalogezredek maradványaiból álló 23. gyaloghadosztály keretében, hozzávetőleg 6 századnyi erővel, a Fekete- és a Fehér-Körös, valamint a Maros völgyében mintegy 180—200 km hosszúságú szakaszt tartottak, amely Szegedtől Makón, Aradon,

* Szabó Ferenc a Békés megyei Levéltár igazgatója, a megye munkásmozgalmának avatott kutatója.

Nagyhalmágyon, Belényesen át vezetett. A Marostól délre és a fenti vonaltól keletre eső területeket román, francia és szerb csapatok szállták meg. A felfegyverzett proletároktól rettegő burzsoá forradalom vezetése csak 1919 február végén — a környező fiatal államok területfoglalásai láttán — kezdte el a fegyverszüneti egyezményben engedélyezett fegyveres erő átszervezését, feltöltését. A március elsején megindított toborzás nem sok eredményt hozott, a demarkációs vonalon álló, eléggé fegyelmezetlen egységeket nem tudták felváltani. Jellemző, hogy a proletárdiktatúra kikiáltása időpontjában a nagy csabai laktanyában és a hozzá csatlakozó barakkokban mindössze 30 katonára lézengett!

A polgári forradalom hadügyminisztériuma a hadsereg szervezése során a 6. gyaloghadosztályt, ill. annak parancsnokságát Szegeden akarta felállítani, a város és környékének megszállása miatt azonban a hadosztály törzse március 20-a körül már Kétegyházában, a Maros völgyébe vezető fontos vasútvonal melletti községben alakult meg, onnan március 27-én költözött Békéscsabára. A város ezzel a Maros és a Körösök völgye védelmének irányító centrumává lett. A Tanácsköztársaság létrejöttétől kezdve nyilvánvalóvá lett, hogy a nemzetközi burzsoázia uszályában álló szomszéd országok hadseregei és a Maros déli partján levő francia erők többszörös túlerejű támadása hamarosan bekövetkezik, fegyveres erővel próbálják eltiporni a számukra súlyos veszélyt jelentő forradalmi munkáshatalmat.

A TOBORZÁS KEZDETEI. A MUNKÁS- ÉS KATONATANÁCSOK, PÁRT- ÉS SZAKSZERVEZETEK VEZETÉSÉVEL FOLYÓ TOBORZÁS (1919. MÁRCIUS 24—31.)

A proletárdiktatúra azonnal a toborzás meggyorsításához fogott. Március 24-én megjelent a Vörös Hadsereg szervezésére vonatkozó kormányzótanácsi rendelet, amely a katonai politikai megbízottak rendszeresítéséről is intézkedett. A 6. hadosztály — amely egyébként 1919. április 1-én vette fel a 6. vörös hadosztály elnevezést — ugyanazt a védőszakaszt kapta a fegyverszüneti vonalon, amit korábban is biztosított. Parancsnokául Rab Ákos volt törzstisztet neveztek ki. Az említett kormányzótanácsi rendelet végrehajtását a helyi pártszervezetek és direktóriumok — a veszély nagyságát felismerve, különösen amikor március 23—24-én Aradot is ki kellett üríteni, hogy a franciák megszállhassák — azonnal megkezdték. A gyorsan felállított toborzó bizottságokat is maguk szervezték. Tekintettel arra, hogy a hadosztály még a szervezés első gondoljaival küzdött, a toborzás első hetében még nem sokat tudott segíteni. A 6. hadosztály politikai megbízottai március 25-étől kezdve érkeztek meg, főként budapesti ipari munkások voltak. Vezetőjüket, Borcsányi Lászlót, március 26-án nevezte ki a Hadügyi Népbiztosság. Adott körülmények között a viharsarki direktóriumok, párt- és szakszervezetek saját kezdeményezéséből nagyon gyorsan és helyesen cselekedtek.

A Csabán kiadott pártlap március 25-én közölte Andrassy Gyula helyi városparancsnok felhívását: „Minden becsületes és megbízható szervezett munkás jelentkezzen a forradalmi hadseregbe.” Ugyanezen a napon jelentek meg a csabai utcákon a Forradalmi Kormányzótanács toborzó plakátjai is. Március 28—29-ig, 3—4 nap alatt, 1000 csabai munkás jelentkezett. Hat menetszázadot alakítottak belőlük. Gyulán március 24-én tartották az első toborzó gyűlést. 3 nap alatt 1308-an akartak a Vörös Hadsereg soraiba állni. Sajnos, az általában meglévő fegyver-, lőszer-, ruházat- és élelemhiány miatt minden jelentkezőt a 6. hadosztály sem tudott felszerelni. A betoborzottakat egyelőre lajstromba vették, s olyan ütemben tervezték behívásukat, ahogy a felszerelés beszerezhető lesz. A toborzással egy időben központi és helyi felhívások sorozatában szólították fel a lakosságot a fegyverek, katonai ruházati cikkek beszolgáltatására. Ennek részleges eredménye volt ugyan, de távolról sem bizonyult elégnek. A Viharsarkban másutt is eredményesen haladt a toborzás: Szarvason március végéig egy teljes századra való vöröskatona állt be, megindult a békésszentandrásai század szervezése is. Békéssámszonban március 30-án, egyetlen nap alatt, 120 proletár jelentkezett.

A toborzás lendülete a volt hivatásos és tartalékos tisztek jelentős részét is magával ragadta. A Békésmegyei Népszava hasábjain közzétett nevekből tudjuk, hogy március 30-ig több mint 30, politikailag is megbízhatónak minősített tiszt állt be a 6. hadosztályba. Megfelelő politikai ellenőrzés és irányítás mellett a tapasztalt parancsnokokra nagy szükség volt. Nem vitás persze, hogy a kereseti lehetőség és az ún. „történelmi országhatárokig” terjedő területek visszaszerzésének vágya is vonzotta a volt tiszteket a Vörös Hadseregbe. A leszerelés után tömegesen hazatért katonák súlyos munkanélkülisége a legénységi állományúakat is nemegyszer a kereseti lehetőségek miatt tette fogékonyvá a toborzási felhívásra.

Külön kell foglalkoznunk a már említett francia megszállás után a Viharsarokba menekült aradi szervezett munkásság szerepével a toborzás első szakaszának eredményei között. Az intervenciók elől Kétegyházára húzódtott aradi munkástanáccsal együtt nemcsak az aradi 33. gyalogezred és a vasúti Vörös Őrség jött el, hanem a 18—42 év közötti, fegyverfogható szervezett munkások nagy része is, a források szerint körülbelül 10—12 000 ember. E tömeg szándéka az volt, hogy a Tanácsköztársaság területén beáll a Vörös Hadseregbe és Aradot előbb-utóbb visszafoglalja. Békéscsabán, Gyulán, Gyomán, Békésen, Eleken, Mezőberényben iskolákban és más középületekben helyezték el őket. Gyulán megérkezésük után hamarosan két század szerveződött belőlük, amelyek március 27-én el is indultak a védővonalra. Az aradiak zöme néhány hét alatt vöröskatoná lett vagy az ország belsejébe távozott. A fejlett ipari város erőteljes mozgalmi életének számos kiváló kádere került így a Viharsarokba.

A párt- és néphatalmi szervek által irányított márciusi toborzás eredményeit nem tudjuk összegezni, mert csak részadatok maradtak fenn. Láttuk, hogy a jelentkezők jó része — vélhetően a nagyobbik fele! — ténylegesen nem került felszerelésre. Mindössze az ad alapot a következtetéshez, hogy a csabai 6. hadosztály létszámaként március 29-től április 2-ig változatlanul 1500 főt tüntettek föl a jelentésben, április 3-án pedig egyszerre 4740 főről beszélnek. Az április 3-a előtti kimutatások nyilvánvalóan pontatlanok, a nyilvántartás nem tudta követni a változásokat, a 4740-es létszámot azonban már reálisnak tekinthetjük, s ezen belül legalább 3000 főre tehetjük a tanácsok, párt- és szakszervezetek tevékenységének eredményeként március 24-e után a Vörös Hadseregbe belépett és ténylegesen felszerelt, szolgálatot teljesítő proletárkatonák számát. Joggal állíthatjuk, hogy a jelentkező, de be nem hívott katonák száma is legalább három-négyezer lehetett. A toborzottak nagyobb része a békéscsabai 101. dandársóport (a gyalogezredhez már ezredmaradványokat és egyéb fegyvernemi kisebb egységeket is csatoltak, s az elnevezést így kapta) területén állt be. A 46. dandársóport (Hódmezővásárhelyen székel) a franciák közvetlenül fenyegető előnyomulása miatt áprilistól kezdve tudott igen eredményes toborzást folytatni Csongrád és Csanád megyék proletárjai között.

A 6. HADOSZTÁLY VEZETÉSÉVEL FOLYÓ TOBORZÁS EREDMÉNYEI (ÁPRILIS 1-TŐL MÁJUS 21-IG)

A Hadügyi Népbiztosság 1919. március 30-án rendeletet adott ki, amely a további toborzás szervezését és irányítását a megalakított hadosztályokra bízta, a „civil” szervek ilyen jellegű tevékenységét csak a katonai hadkiegészítő munka segítéséhez kívánta megengedni. Kétségtelen, hogy korábban nem érvényesült éveseges gyakorlat, s az egyes vidéki szervek jó szándékú buzgalma néha nem kívánt következményekkel járt. A csabai 6. vörös hadosztály olyan gyorsan felállításra került, hogy a többi hadosztályt megelőzve, április 1-én a toborzást mind a négy érintett megyében (Békés, Csanád, Csongrád és Arad megye meg nem szállt része) meg tudta kezdeni. A hadosztály két dandársóportja között a hagyományok szerint osztották föl a toborzási területet: Békés és Arad megyékben a 101-esek, Csongrád és Csanád megyékben a 46-osok toboroztak. (Ez az elhatárolás persze a gyakorlatban nem valósult meg, mert szarvasiak, gyulaiak is nagy számban voltak a 46-osoknál, s még sok hasonló példát lehetne hozni.) A hadosztálynál dr. Böszörményi Imre volt főhadnagy lett a toborzás vezetője. Nehéz feladatát páratlan munkabírással és igen eredményesen látta el. Járásonként egy-egy toborzó bizottságot alakított (a hadosztály területén összesen 19-et). Minden bizottsághoz egy politikai megbízottat delegáltak, az agitációs előadások megtartása is az ő feladatuk volt. A bizottságok vezetői — egy kivételével — volt tisztekből és tiszthelyettesekből kerültek ki.

A betoborzottakat az alábbi gyűjtő- és szervezőállomásokra, illetve csapattestekhez irányították a hadosztály területén: a gyalogosokat Szentésre, Békéscsabára, Gyulára, Kisjenőre; a vadászokat és árkászokat Kunszentmártonba és Gyomára; a huszárokat Orosházára; a tüzéreket Békéscsabára és Túrkevére, a telefonistákat közvetlenül a hadosztályhoz. A kiképzetleneknek Törökszentmiklósról vagy Dévaványára kellett menniük.

Az április elsejétől katonai vezetéssel továbbfolytatott toborzás naponkénti menetről nem maradtak fenn megbízható adatok. Az tény, hogy április 5-éig a 6. hadosztályhoz összesen 6790 személy jelentkezett, ebből 984 a 46. dandársóportnál, 5816 a 101. békéscsabai dandársóportnál. E létszám 72%-a már kiképzett, háborút járt katonákból állt, köztük 91 volt tisztt is akadt. A 101. dandársóport április 7-éig 6068

vöröskatonát toborzott be. A hadosztály szolgálatot teljesítő állománya április 5—7 között 4879, április 9—14 között pedig 5481 fő volt. Ez ismét azt mutatja, hogy a jelentkezők ideiglenesen hazabocsátották őket. Ez fékezte a toborzás lendületét.

Április 16-án, a románok nagy erejű támadása megindulásának napján, a 6. vörös hadosztály létszáma 7208 fő volt. (Az alábbi részletezésben: parancsnokság: 263 személy, 46. dandár csoport: 2177 fő, 101. dandár csoport: 1801 fő, volt 2. gyalogezred: 1408 vöröskatona, volt 33. aradi gyalogezred: 1408 fő és a volt 28. vadászszázalaj: 151 személy. A három utóbbi a 101. dandár csoporthoz tartozott.) Április 18-án 8030, április 21-én a harcok miatt újra csak 6215 főt mutatott ki a létszámjelentés a hadosztálynál. Április 27—28-án, a tiszántúli visszavonulás végén, 7985 vöröskatona volt a hadosztály állományában.

Az április elsején újabb lendületet vett toborzás eredményeit a hadosztály 20-án pontos kimutatásba foglalta. Eszerint összesen 11 694 személyt toboroztak be április 19-ig. Ebből Békés megye területén 7581, Csongrád megye tiszántúli részén 2227, Csanád megyében 1136 és Arad megye meg nem szállt járásaiában 330 főt. A legtöbb jelentkezőt Békés megye gyomai, orosházi és békési járásai adták (1614, 1382, ill. 1074 vöröskatona). Békéscsabán a városban 969, a vasútállomáson 796 személy jelentkezése került a lajstromba. A gyulai járás 987, a szarvasi 701, a szeghalmi 436 katonát toborzott be. Csongrád megyében Szentesen 752, Mindszenten 771, Vásárhelyen 704 jelentkező kereste fel a bizottságot. Makón 537-en, a mezőkövácsházi járásban 286-an, a battonyaiban 77-en álltak be. A számok jól mutatják, hogy a jelentkezés arányai igen nagy területi eltéréseket árulnak el. A mozgalmi hagyományok és tapasztalatok nagyon jelentősen befolyásolták a toborzás eredményét. Békés megye proletárjai, bár az április elseje előtti napokban is nagy számban siettek a Vörös Hadseregbe, azután is a proletárhatalom legáldozatkészebb támogatói maradtak. A lakosság lélekszámát tekintve a gyomai járás proletársága állt a legnagyobb arányban a vörös zászló alá, a második helyet Békéscsaba városa foglalja el. A demarkációs vonalhoz közelebb eső járásokban aránytalanul kevés jelentkező volt. Ugyancsak április 20-ig 303 volt tiszt és 295 altiszt lépett be a 6. hadosztály területén.

A román királyi csapatok április 16-án megindított támadása az addig is nyilvánvaló veszély közvetlen megmutakozása volt. A szervezés derekánál tartó, rosszul felszerelt és megbomlott fegyelmű 6. hadosztály a több mint kétszeres túlerőben levő, francia fegyverekkel felszerelt ellenséget nem volt képes feltartóztatni, nem is próbálkozott jelentősebb ellenállással. A Vörös Hadsereg irányításában a kommunisták és a jobboldali szociáldemokraták közötti vita csak április 20-án dőlt el. Ekkor sor került a Tiszántúli Vörös Hadsereg Parancsnokság megalakítására, Münnich Ferenc elvtárs lett a teljhatalmú politikai biztos, Stromfeld Aurélt nevezték ki vezérkari főnökké, a direktóriumok nem mindig szerencsés katonai intézkedéseit korlátozták. E helyes intézkedések végrehajtásához a románok elől visszavonuló 6. hadosztály esetében egyelőre nem volt mód, mindössze a tervszerű kiürítésre lehetett gondolni. A 6. hadosztályt csak a Tiszántúlról kivonva lehetett újjászervezni, harcképessé tenni. A hadosztály egységeit Kecskemét—Nagykörös térségében csoportosították ennek megfelelően.

A toborzás a román támadás után is erőteljesen folytatódott. A körülmények nem tették lehetővé az előírásos formák betartását, s főleg a felszereléshez, besoroláshoz nem volt mód a folyamatban levő kiürítés miatt. A Viharsarok proletárjai közül azok is rádöbbentek, hogy a Vörös Hadseregben a helyük, akik április 20-áig távol maradtak a toborzástól. A menekülő direktóriumokat — ugyanúgy, mint az aradiak esetében láttuk — a munkások ezrei kísérték a Viharsarokból is, hogy a proletárhatalom kezén levő Duna—Tisza között a Vörös Hadsereg katonái lehessenek és felszabadítsák szülőfalujukat. Április 20-tól a Tiszántúl kiürítéséig 1065 új vöröskatonát toborzott a visszavonuló hadosztály. A 6. hadosztály toborzó bizottsága május 2-án 625 jelentkezést fogadott el Nagykorösrön a Dél-Tiszántúlról menekültektől. A bizottság Nagykorösről május 12-én Ócsára, onnan 3 nap múlva Alsónémedi községbe ment. Működését 1919. május 21-ig lehet nyomon követni. E napig a Duna—Tisza között összesen 1321 olyan viharsarki proletárt toborzott be, akik oda menekültek. Az április 20-i adatokat is figyelembe véve tehát, a *Viharsarok vöröskatonáinak teljes számát* (tekintettel az április elseje előttiekre is) *kerék számban húszezerre tehetjük*, bár ennél valamivel több is lehetett. A Duna—Tisza közén a 6. hadosztályt teljesen újjászervezték és feltöltötték (május 7-én 18 529, május 12-én 23 287 főből állt), gerince azonban mindvégig a viharsarkiak maradtak. A hadosztály a Vörös Hadsereg nagszerű északi hadjárataiban és egyáltalán a Tanácsköztársaság honvédő háborújában a legnehezebb körülmények között is példásan megállta a helyét, Békéscsaba és a Dél-Tiszántúl vöröskatonái vérük hullatásával 1919 legszebb lapjaira írták fel a nevüket.